

Steinberg, S. H.

Korai bestsellerek*

A középkori könyvek népszerűségének fokmérője az, hogy hány kéziratuk maradt fenn vagy létezett tudomásunk szerint. Wolfram von Eschenbach *Parzivalja* több mint nyolcvan kéziratával és Chaucer *Canterbury mesék*-je több mint hatvan kézirattal a szórakoztató elbeszélő irodalom legnépszerűbb alkotásai közé tartozik.

Gutenberg óta a kiadások számát az egyes kiadások példányszámával együtt kell alapul venni, ha mérlegelni akarjuk egy könyv sikerét. Különbséget kell azonban tenni egyes könyvek látható — és rendszerint azonnali —, számokban kifejezhető sikere, és más könyvek nem mérhető — és rendszerint lassú —, a számtani elemzésnek ellentmondó hatása között. Mindig voltak olyan könyvek, melyek szerény példányszámuk ellenére óriási hatást gyakoroltak a közgondolkozásra. Sem Jacob Burckhardtnak *A reneszánsz Itáliában* című műve, sem Karl Marx *Tőkéje* nem volt kiadói siker, ám a történelemtudomány, a művészettörténet, a szociológia, az elméleti közgazdaságtan, a politikatudomány, sőt még a világhelyzet is igen sokban különbözne a maitól, ha e két könyvet nem írták volna meg.

Másrészt a bestseller a történeész számára igen megbízható „mérce”-je egy-egy korszak uralkodó gondolkodásmódjának és ízlésének. Vannak persze a nyomdatermékeknek olyan kategóriái is, amelyek nem tükrözik a közönség valódi érdeklődését. Amikor például Johann Luschner Barcelonában 18000 búcsúcédulát nyomtatott ki a montserrati apátság részére 1498 májusában, ez valami olyan volt, mint mikor az angol Királyi Nyomda (Her Majesty's Stationery Office) jövedelemadó-úrlapokat bocsát ki, melyek nem az információra vagy szórakozásra éhes közönség természetes igényét elégítik ki.

Hasonló okokból a tankönyveket is ki kell zárunk a bestsellerek köréből, bár ezek kiadása volt — már az ősnymotványok korától kezdve — mindig is a legjövedelmezőbb könyvkiadási ág. Gutenberg nyomdája nem kevesebb, mint 24 kiadásban jelentette meg Donatus nyelvtanát. Egy kölni nyomdász vagy 20 latin nyelvtant és szótárt adott ki mindössze négy év leforgása alatt. Robert Wittington, 1518 és 1533 között 13 latin nyelvtant adott ki, s valamennyit többször újra kellett nyomni. 1585-ben a népszerű *ABC és Kis Katekizmus*ból (ABC and Little Catechism) nyolc hónap alatt tízezer példány fogyott el. Lily latin nyelvtana, melyet először Wynkyn de Worde adott ki 1527-ben, Etonban¹ egészen 1860-ig használatban volt. És folytathatnánk a sort egészen Noah Webster Szótáráig (*The American Spelling Book*) (1783), melyből száz év alatt 65 millió példány fogyott el,

* S.H. Steinberg: *Five hundred years of printing* (A könyvnyomtatás 500 éve). 1961. Penguin Books. 139—145.

¹ A leghíresebb és legpatinásabb angol magánközépiskola, elitképző intézmény, és az elit angol nyelvének nemzedékről nemzedére örökítője.

és Hall és Stevens Iskolai geometriájáig (*School Geometry*) (1903), mely valószínűleg a legsikeresebb tankönyv Nagy-Britanniában. Ám az iskolatáskás, panaszkodó nebuló feltehetően kevésbé ragaszkodott volna e bámulatos példányszámhoz, ha a nyomdászok és kiadók a tanára helyett őt kérdezték volna meg.

A bestsellerek sikerkönyv voltának megállapításánál az okozza a legnagyobb nehézséget, hogy nem tudjuk, egy adott könyvből hány példányt nyomtak ki, illetve adtak el. Egészeiben véve a kiadók meglehetősen titkolódnak e téren, hacsak nem kívánják reklámcélokra felhasználni ezeket a számokat. Az olyan megállapítások, mint „harmadik kiadás”, vagy „ötödik újranyomott kiadás” takarhatnak sokat is, keveset is, az egyes nyomások példányszámától függően. Természetesen lehet, hogy okosabb, ha a kiadó nem árulja el azt a tényt, hogy egy olyan könyvből, melyet a fűszöveg szerint „intelligens olvasó nem mulaszthat el”, mindössze 1000 példányt nyomtak; de megkockáztathatjuk azt a feltételezést, hogy a kiadók maguknak is és a közönségnek is jó szolgálatot tennének azzal, ha nyíltan közölnék például: „2. kiadás (11–20. ezer)”. A legjobb esetben ez nagyszerű ingyen reklám lenne; a legrosszabb esetben pedig bizonyítaná, hogy a kiadó segíteni akar egy olyan könyvön, melyet, bár csak mérsékelten keltette fel a közönség érdeklődését, mégis érdemesnek tart arra, hogy megmaradjon.

A tizenötödik században nyomtatott könyvek átlagos példányszáma valószínűleg nem haladta meg a kb. 200-at, amely azonban — s erről nem szabad megfeledkeznünk —, a másoló munkájához képest 200-szoros növekedést jelentett. A kivételek rendszerint speciális körülményekkel magyarázhatók. Így a *Szent Brigitta látomásainak* (*Revelations of St Bridget*) 800 papírra és 16 pergamenre nyomott példánya, melyet Gothan nyomtatott ki Lübeckben 1492-ben, a svédországbeli vadstenai kolostor megbízásából készült. A velencei Aldus Manutius volt minden bizonnyal az első kiadó, aki rendszeresen 1000 példányos kiadásokat hozott ki. Szintén ő volt az első olyan kiadó, aki a cég nevét meghatározó tényezővé tette a könyvterjesztésben. Az olvasók 1500-ban, csakúgy, mint a könyvgyűjtők 1950-ben, nem annyira a kiadás különleges érényeiért keresték az „Aldina” Horatiust, mint inkább a nyomda általános hírneve miatt.

Az első olyan nyomtatott könyv, mely megérdemli, hogy sikerkönyvnek (bestsellernek) nevezzük (s mely gyorsan az állandóan keresett könyvek közé került), Thomas a Kempis *Krisztus követése* (*De imitatione Christi*) című műve volt. Két évvel a szerző halála (1471) után az augsburgi Günther Zainer kinyomtatta az editio princeps-t, s a század vége előtt 99 kiadás, köztük fordítások is kerültek ki a nyomdákból, melyek közül a Heinrich Mayer nyomdájában készült 1488-as toulouse-i francia és a Miscomini firenzei nyomdájában készült 1491-es olasz fordítás volt a legkorábbi. Kempis Tamás műveinek gyűjteményes kiadása, melyet Hochfeder publikált Nürnbergben 1494-ben, kevésbé volt sikeres, de az *Imitatio* — a *Biblia* mellett — továbbra is a világ legolvasottabb könyve maradt. Több, mint 3000 kiadását jegyezték fel, s érdemesnek találták arra, hogy az Imprimerie Royale, a francia Királyi Nyomda első kiadványa legyen (Párizs, 1640), később pedig, hogy szerepeljen a népszerű Penguin Classics-sorozatban.

Egész Európában sikeres bestsellerekkel a következőkben egy másik holland, Rotterdami Erasmus látta el az olvasókat. *Adagia* című műve 1500 és 1520 között 34 kiadásban, 1000-1000 példányban fogyott el; A *Nyájas beszélgetések* (Colloquia familiaria) című műve 1518 és 1522 között 25 kiadást ért meg, majd bővített és átdolgozott kiadások követték évről évre; az *Encomium Moriae sive laus stultitiae* (A balgaság dicsérete) pedig mindkettőn túltett. Erasmust nemcsak művei, hanem személyisége (mely levelezésén keresztül még ma is élvezetes) is úttörővé tették az irodalomban. Később a *Balgaság dicsérete* és a *Beszélgetések* is egyházi indexre, az *Index librorum prohibitorum*-ra (Tiltott könyvek jegyzéke) került, s ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy e könyvek forgalomban maradtak. Ő volt az első olyan író, aki tudatosan kereste a megfelelő kiadót, s aki megpróbálta befolyásolni az egyes cégek kiadói politikáját, és aki olyan megállapodásokat kötött, melyek a szerzőnek honoráriumot kötöttek ki — ezt az újítást azután még vagy 200 évig sem a kiadók, sem a szerzők nem vették át. Csakhogy Erasmusnak nemzetközi hírneve volt, ami lehetővé tette számára, hogy feltételeket szabjon a kiadóknak, akik viszont a maguk részéről biztosak lehettek abban, hogy a pénzük megtérül. 1507—1508-ban Aldusnál dolgozott Velencében, Párizsban honfitársának Jodocus Badius Ascensianussal működött együtt, 1513-ban pedig — kölni irodalmi ügynökének tévedése vagy csalása folytán — kapcsolatba került Johannes Frobenius baseli cégével, mellyel neve örökre összefonódott. Végakaratóban a cég igazgatóit tette meg örökösivé és végrendelete végrehajtóivá.

Erasmus az elfogult pártos emberek hibájába esett, amikor úgy látta, hazája jut ebek harmincadjára, pedig csak pártja hanyatlott. Csak ezzel magyarázható, hogy 1529-ben teljes komolysággal kijelentette: „mindenütt, ahol a lutheranizmus uralkodik, hanyatlik a műveltség. Mi másért hívná fel Luther és Melanchthon az embereket oly nyomatékosan a tudományok szeretetére? A nyomdászok azt állítják, hogy mielőtt igéik elterjedtek, könnyebb volt eladni egy könyvből 3000 példányt, mint most 600-at.”

Az igazság persze az volt, hogy Erasmus teológiai és erkölcsi értekezéseit, *Szentírás-kommentárjait*, kiadásait az egyházatyák műveiből és filológiai vitáit egyszer s mindenkorra kiszorították a reformátorok írásai. Erasmus sírfelirata barátjáról, Morus Tamásról: „Bár ne avatkozott volna bele Morus ezekbe a veszélyes dolgokba, s a teológiai kérdéseket hagyta volna meg a teológusoknak” jól megérteti velünk, miért fosztotta meg Erasmust trónjától egy olyan kor, mely a teológiát és a többi „veszélyes dolgokat” vérszesen komolyan vette. Luther és Loyolai Szent Ignác egyaránt elutasította Erasmust.

A tizenhatodik század nagy kiadói sikereit a teológia birodalmában érték el. A 95 tézis publikálása 1517-ben a wittenbergi egyetem ismeretlen, fiatal professzorát egy csapásra az egész német nemzet előtt ismertté tette, és Hans Lufft kis wittenbergi nyomdája hirtelen a legnagyobb cégek közé emelkedett. Luther *Prédikáció a búcsúcédulákról* harminc kiadást, a *Prédikáció a szív helyes felkészítéséről* light 21 — privilegiummal nyomott és kalóz- — kiadást ontottak a nyomdák két év leforgása alatt (1518—1520). 1520-ban a *A német nemzet keresztyén*

nemességéhez szóló beszédéből öt nap alatt több, mint 4000 példány fogyott el. Ám e pamfletek népszerűségét messze felülmúlta Luther bibliafordítása.

Luther előtt közel 20 német Biblia jelent meg nyomtatásban, s valamennyit megvették — leginkább az 1494-es csodálatos alnémet változatot, melyet Stephen Arndes nyomott Lübeckben —, de Luther fordítása volt az első, mely a szó szoros értelmében sikerkönyvvé vált. *Új Testamentum*ának első kiadása 1522 szeptemberében jelent meg. A magas, 1 1/2 fl.-os (kb. 30 shilling) ár ellenére néhány hét leforgása alatt 5000 példányt adtak el, s decemberben már szükség volt a második kiadásra is. A következő két évben tizennégy privilegiummal nyomott és 66 kalózkidadás jelent meg. Az *Ótestamentum* 1523-tól kezdve részletekben kezdett megjelenni, az első teljes *Biblia* 1534-ben jött ki — még mindig viszonylag magas, 3 guinea körüli áron. Nem tudjuk, mekkora volt a példányszáma; az 1541-es kiadásé 1500 példány volt. A teljes Bibliának vagy részleteinek összesen 430 kiadása jelent meg Luther életében.

Szinte lehetetlen akár csak hozzávetőlegesen is felbecsülni a kinyomtatott példányok számát, különösen amiatt, hogy figyelembe kellene venni számos vad (a szerző tudta nélkül nyomott) kiadást is, melyek kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak a hivatalos kiadásoktól. Luther ádáz ellenfele, Hieronymus Emser nemcsak hogy szinte betű szerint felhasználta Luther szövegét a maga „fordításához”, de még Lucas Cranach fametszeteit is átvette, köztük azt is, mely a pápista Rómát úgy ábrázolja, mint a babiloni asszonyt a *Jelenések könyvéből* — a plagizálók soha nem lehetnek elég óvatosak!

Erasmus és Luther írásain kívül csupán egyetlen tizenhatodik századi könyv nevezhető bestsellernek. Ez Ludovico Ariosto *Orlando furioso* (Őrjöngő Lóránd) című műve, „az itáliai romantikus eposz fejlődésének csúcspontja” (Barbara Reynolds), mely végső változatában 1532-ben, nem sokkal a költő halála előtt jelent meg. A következő tíz évben harminchatszor nyomták újra, s egészen a mai napig több kiadást ért meg, mint bármely más itáliai könyv. Azt azonban érdemes megjegyeznünk, hogy az *Orlando furioso* tipikus „nemzeti” bestseller. A reneszánsz civilizáció e nagyszerű összegzése soha nem keltette fel a nem-olaszok érdeklődését, még a költőkét vagy a költészet barátaiót sem, még annyira sem, mint az a tartózkodó csodálat, amelyet Tasso olvashatatlan *Jerusalemme liberata* (Megszabadított Jeruzsálem) című műve kelt bennük. Jellemző, hogy egyetlen, akár csak mérsékelten jó fordítása sem jelent meg egyetlen európai nyelven sem.